

محله‌ای باستانی با تاریخی کهن

ویژگی:

صفائیه
قدیمی‌ترین محله
تهران لقب دارد

موضوع:
وجه تسمیه
محله

ویژگی: «صفائیه را نه تنها باید قدیمی‌ترین محله تهران بلکه می‌توان به آن لقب قدیمی‌ترین محله کشور را داد.» سیدمحسن ماجدی، ری‌پژوه، با بیان این مطلب حرف‌هایش را اینگونه ادامه می‌دهد: «چشمه‌علی مهم‌ترین بخش از صفائیه را تشکیل می‌دهد و بسیاری محله صفائیه را نیز به نام محله چشمه‌علی می‌شناسند.»

نخستین نشانه‌های شهرنشینی در چشمه‌علی، دربرگیرنده تپه باستانی، برج و باروهای کهن ری و چشمه زیرزمینی است و همه اینها نشان از قدمت دیرینه این مکان دارد. کهن‌ترین نشانه‌های تمدن در این محله به کاوش‌های اریک اشمیت برمی‌گردد که بین سال‌های ۱۳۱۳ و ۱۳۱۵ انجام و نشانه‌هایی پیدا شد که به آغاز هزاره چهارم پیش از میلاد مسیح برمی‌گردد و در کاوش‌های بعدی نشانه‌هایی از دوره‌های نوسنگی دیده شد. این ری‌پژوه می‌گوید: «تاریخچه شکل‌گیری محله صفائیه (چشمه‌علی) به دوران باستان بازمی‌گردد و با آب چشمه گره خورده است. این چشمه از دل کوه می‌جوشد و از هزاران سال پیش منبع حیات و آبادانی این منطقه بوده و نخستین ساکنان را به‌خود جذب کرده است. وجود چشمه و زمین‌های حاصلخیز، این منطقه را به محل مناسبی برای زندگی و کشاورزی تبدیل کرده بود. اینکه چرا این محله به صفائیه معروف شد به حضور حاج‌میرزا صفا برمی‌گردد. میرزا حسین سپهسالار مشهور به مشیرالدوله در دوره سفارت خود در استانبول به عارفی مشهور و درویشی به نام حاجی میرزا صفا علاقه‌مند شد و او را به تهران آورد. وقتی حاجی میرزا صفا در سال ۱۲۹۱ شمسی در تهران فوت کرد، مشیرالدوله او را در محل به خاک سپرد. شهرت این محله به «صفائیه» هم به دلیل ارج نهادن به شخصیت «حاج میرزا صفا» و البته برگرفته از نام اوست.»

صفائیه در دوران قاجار به‌دلیل علاقه فتح‌علی‌شاه به چشمه‌علی رونق زیادی گرفت. ساخت کاخ و سنگ‌نگاره‌ها که هنوز باقی است نشان از شکوه آن روزگار دارد. به‌خصوص که به‌واسطه باغی باطراوت در اطراف چشمه‌علی که بخش وسیعی از صفائیه را احاطه کرده بود محلی برای تفریح و گردش اهالی ری بود.

صفائیه؛ مرکز تمدن ری

صفائیه را باید مادر تمدن ری نامید. این نامی است که بیشتر ری‌پژوهان روی آن اتفاق نظر دارند. محدوده‌ای که این روزها به‌عنوان محله صفائیه شناخته می‌شود ترکیبی از قدیمی‌ترین بناهای تاریخی و چشم‌اندازهای طبیعی است که به این محله هویت بخشیده‌اند؛ از چشمه‌علی معروف گرفته تا باغ صفائیه، دژشکان و برج و بارویی که همچنان بلندقامت ایستاده‌اند. مطالب این شماره حاصل نشست پژوهشی «محله من» در محله صفائیه با حضور ری‌پژوهان و معتمدان محله از جمله

سیدمحسن ماجدی

عباس تاجیکی

علی اربابی

ناصر رضانی

محمد علی عالمی

علیرضا کوروش لی

این باغ به یاد «پیر صفا» ساخته شد

موضوع:
باغ صفائیه
یا باغ پیرزاده

ویژگی:
معروف‌ترین
باغ ری که تفرجگاه
اعیان و درویش و
اهالی نیز بود

میرزا صفا

باغ‌صفا از باغ‌های معروف و زیبای ری که بخش وسیعی از محدوده چشمه‌علی را به‌خود اختصاص داده بود، این روزها تنها تکه سبز کوچکی است در محله صفائیه. سیدمحسن ماجدی، ری‌پژوه، می‌گوید: «نام باغ صفائیه از نام رضاقلی سوادکوهی (مازندرانی) مشهور به پیر صفا یا همان میرزا صفا گرفته شد. پیر صفا از مشایخ سلسله کمیلیه نوربخشیه در دوره قاجار بود. او که بیشتر زندگی‌اش را در سفر بود، در استانبول با سپهسالار، سفیر ایران در عثمانی، ملاقات و این آشنایی زمینه حضور او در ایران را فراهم می‌کند. زمانی که میرزا صفا فوت می‌کند او را در نزدیکی چشمه‌علی به خاک می‌سپارند. حاج محمدعلی پیرزاده که در استانبول مرید پیر صفا شده بود، با شخصیت‌های

سیاسی و درباری بسیاری در ارتباط بود، در نهایت به سفارش سپهسالار و دستور ناصرالدین‌شاه، زمین‌های اطراف مقبره پیر صفا به محمدعلی پیرزاده واگذار شد و او این زمین‌ها را به باغی خرم و زیبا تبدیل کرد و به یاد پیر صفا نام صفائیه را بر آن گذاشت.» محمدعلی عالمی از اهالی یا به‌سن گذاشته محله صفائیه می‌گوید: «ارادت پیرزاده به پیر صفا باعث شد که این باغ به محفل درویش دوران قاجار تبدیل شود. بیشتر جمعه‌ها اعیان و اشراف نیز به همراه درباریان به این باغ می‌آمدند. میوه‌های مرغوب باغ و سبزی‌های تازه‌اش زبانزد بود. حتی نقل است که ناصرالدین‌شاه در همان روزی که به حرم شاه‌عبدالعظیم رفت و تیر خورد، قصد داشت بعد از زیارت به باغ پیرزاده برود.

عکس منتشر نشده از باغ صفائیه

درهای باغ صفائیه روی درویشی که از کشورهای دیگر می‌آمدند باز بود. با این حال، مرحوم پیرزاده که قبرش همان جاست، بسیار دوست داشت مردم عادی نیز از فضای باغ بهره‌مند شوند. نقل است که او همیشه می‌گفت: «مدتی چند نخواهد گذشت که زیر درختان نارون این باغ مردم بنشینند و چای بنوشند» و اینگونه نیز شد. دلیل اینکه باغ صفائیه بسیار زیبا و درختان خاصی داشت، این بود که مرحوم پیرزاده تخم و نهال گیاهان را از مناطق مختلف با بهترین کیفیت به اینجا آورده بود و آب باغ هم از قنات طغرل تأمین می‌شد.» در عکس‌های هوایی که اریک فریدریش اشمیت، باستان‌شناس آلمانی، از ری گرفته است باغ صفائیه دیده می‌شود.

نخستین قالیشویی‌های پایتخت

فرش‌شویی در صفائیه یکی از دلایل تحولات مهم و اساسی در این محله بوده است؛ چرا که نخستین قالیشویی تهران در چشمه‌علی محله صفائیه شکل گرفت. ۲ برادر به نام‌های حاج‌علی‌اصغر و حاج‌حسین که هر دو اهل همدان بودند فرش‌ها را به صفائیه آورده و همین‌جا کنار چشمه‌علی می‌شستند. به همین دلیل و به گفته اهالی، نخستین قالیشویی به اسم آنها ثبت شده است. با گسترش فعالیت قالیشویی در چشمه‌علی، مشاغل دیگری نیز در محله جان گرفت؛ از رفوگری و رنگرزی گرفته تا بافتن فرش‌های خوش‌نقش و نگار.

سید محسن ماجدی، ری‌پژوه و از ساکنان قدیمی این محله، درباره ایجاد صنایع مرتبط با فرش در صفائیه می‌گوید: «فرش‌روشان تهران، فرش‌هایشان را برای شست‌وشو به چشمه‌علی می‌فرستادند. برخی از این فرش‌ها نیاز به رفو یا تعمیر داشت. به همین خاطر با گذشت زمان برخی از اهالی کار رفوکردن فرش را پیش گرفتند و بعد از مدتی این حرفه به یکی از مشاغل اهالی تبدیل شد. همچنین اغلب بانوان و دختران همدانی ساکن محله، دارهای قالی را در خانه علم کردند و قالی‌های زیبایی را می‌بافتند. طبق اسناد از دهه ۳۰ به بعد شاهد رونق صنعت فرش در صفائیه هستیم. آذربایجانی‌ها یا لرهای بروجرد و کاشان و دامغان به مرور در محله ساکن

موضوع:
رونق صنعت
فرش در محله

ویژگی:
قالیشویی و
گسترش مشاغل
مرتبط با فرش
در محله

شدند. خانم‌ها برای کمک به کسب درآمد و امرار معاش همسرانشان در منازل دار قالی زدند و فرش بافتند. به همین دلیل، شاهد بافت فرش با نقش‌های مختلفی بودیم. به یکباره فرش‌های نائین و کرمان و کاشان و قم از یک طرف و فرش‌هایی با نقشه‌های آذربایجان از طرف دیگر همه اینجا بافته می‌شد و فروش می‌رفت. برخی فرش‌روشان تهرانی وقتی مهارت و توانمندی‌های بانوان صفائیه را دیدند، با ارائه نقشه‌های قالی، کارهای جدید به آنها سفارش می‌دادند و بعد از عمام یا یک سال تحویل می‌گرفتند. ولی متأسفانه به چند دلیل بعد از دهه ۶۰ به‌مانطور که یکباره این صنعت در این محله رشد کرد، یکباره نیز افول کرد.»